

УДК 340.5

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА, ПЕРЕМІЩЕНОГО ІЗ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

LEGAL BASES OF SUPPORT OF THE SMALL AND MEDIUM BUSINESS MOVED FROM TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES

Новікова В.С.,

*кандидат юридичних наук, науковий співробітник**Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України*

У статті проаналізовано правові засади підтримки малого та середнього бізнесу, переміщеного із тимчасово окупованих територій. Досліджено різні форми державної підтримки цієї категорії суб'єктів господарювання. Автором визначено шляхи покращення чинного законодавства з питань підтримки підприємницької активності внутрішньопереміщених осіб.

Ключові слова: малий та середній бізнес, підприємництво, державне управління, внутрішньопереміщені особи.

В статье проанализированы правовые принципы поддержки малого и среднего бизнеса, перемещенного из временно оккупированных территорий. Исследованы разные формы государственной поддержки этой категории субъектов хозяйствования. Автором определены пути улучшения действующего законодательства по вопросам поддержки предпринимательской активности внутреннеперемещенных лиц.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, предпринимательство, государственное управление, внутреннеперемещенные лица.

In article legal principles of support of the small and medium business moved from temporarily occupied territories are analysed. The author studied different forms of the state support of this category of subjects of business. The author defined ways of improvement of the current legislation concerning support of enterprise activity of internally displaced persons.

Key words: small and medium business, business, public administration, internally displaced persons.

Актуальність теми. Проведення на сході України антитерористичної операції стало причиною внутрішньої міграції населення. За даними Міністерства соціальної політики, на підконтрольній Україні території вже зареєстровано понад 1,29 млн. тимчасово переміщених осіб. Проведення АТО значною мірою вплинуло на порядок та умови здійснення підприємницької діяльності як на самій території проведення, так і за її межами. Переведені з тимчасово окупованої території підприємства стикаються із низкою проблем та перешкод і потребують підтримки із боку держави.

Питання державної підтримки малого та середнього бізнесу висвітлено у численних наукових працях як вітчизняних, так і закордонних авторів. Зокрема, деякі аспекти даної проблематики знайшли відображення у пу-

блікаціях О.А. Амбражей, П.В. Ворони, В.П. Пильної, Л.В. Ускової, Л.І. Чубарева, Т.А. Конєва, У.Б. Бережницької. Здебільшого роботи зазначених авторів присвячено загальним тенденціям підтримки малого та середнього бізнесу без урахування регіональної специфіки. Проте питання правового забезпечення підтримки підприємництва, переміщеного з тимчасово окупованих територій ще не знайшли достатнього висвітлення у науковій літературі та потребують подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Підприємці з числа внутрішньопереміщених осіб потребують підтримки з боку держави. До кола потреб підприємців з тимчасово окупованих територій, окрім загальних, які стосуються всього малого та середнього бізнесу, можна додати й особливі, пов'язані із тими умовами, в яких опинилися такі

підприємці. Першочерговою проблемою для бізнесу, який перемістився з тимчасово окупованої території, є доступ до фінансових ресурсів. З огляду на це актуальним є питання щодо визначення правових засад фінансової підтримки проєктів внутрішньо переміщених осіб.

Основними напрямками державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є: удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування; запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві; залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб; забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо; сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва; гарантування прав суб'єктів малого і середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів малого і середнього підприємництва та скороченню строку проведення таких процедур; організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва; впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого і середнього підприємництва новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг).

Система фінансових механізмів розвитку малого і середнього підприємництва в Україні складається з бюджетного, кредитного та механізму самофінансування (власних коштів підприємств).

Відповідно до загальнодержавної Програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 рр., проблеми розвитку малого і середнього підприємництва передбачається розв'язати шляхом розширення можливостей доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до отримання кредитних ресурсів, у тому числі в результаті:

- розроблення та впровадження нових фінансових інструментів;
- надання гарантій та поруки за кредитами;
- залучення міжнародних організацій до кредитування.

Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультативну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Відповідно до Закону України № 1555-VII від 01.07.2014 р. «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», державна допомога полягає у передачі ресурсів держави чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, а також у витратах доходів відповідних бюджетів, вона може реалізовуватися, зокрема, у таких формах:

- 1) надання субсидій та грантів;
- 2) надання дотацій;
- 3) надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів;
- 4) списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання;

5) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами;

6) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування;

7) надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових;

8) продаж державного майна за цінами, нижче ринкових;

9) збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів[1].

Надання фінансової державної підтримки здійснюється за рахунок державного та місцевих бюджетів. Основними видами фінансової державної підтримки є:

1) часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проєктів суб'єктів малого і середнього підприємництва;

2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями;

3) надання гарантій та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва;

4) надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи;

5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій;

6) компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами;

7) фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій;

8) інші види не заборовненої законодавством фінансової державної підтримки.

Зазначені форми державної допомоги у разі їх успішної реалізації здатні значною мірою підтримати малі та середні підприємства із зони проведення АТО, а також допомогти їм пристосуватися до нових умов господарювання. При цьому головним завданням виступає необхідність визначення механізму реалізації зазначених форм державної допомоги. Задля цього актуальним є дослідження шляхів реалізації зазначених заходів за минулі роки, що надасть змогу проаналізувати їх ефективність та дієвість, а також визначити ті з них, які можуть бути застосовані для підтримки малого та середнього бізнесу із зони АТО.

Одним з основних видів фінансової державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва є надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи.

Відповідно до Звіту Державної служби України з питань регуляторної політики про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, у 2012 р. фінансова державна підтримка суб'єктів малого підприємництва здійснювалася за рахунок бюджетної програми «Мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва», на фінансування якої було передбачено 10 300,0 тис. грн. Для використання бюджетних коштів та цільового їх спрямування, Українським фондом підтримки підприємництва було проведено конкурс на отримання мікрокредитів. За результатами конкурсу з переможцями – суб'єктами малого підприємництва було укладено договори на загальну суму 9 550,0 тис. грн. Також Державним бюджетом України на 2012 р. за бюджетною програмою «Заходи по реалізації Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» було заплановано фінансування освітньої програми для підприємців – початківців, безробітних та суб'єктів малого підприємництва. В рамках реалізації зазначеної програми у 2012 р. проведено 75 навчальних семінарів у 27 регіонах України за

темами: започаткування власної справи, бізнес-планування; мале підприємництво: оподаткування, соціальне страхування, облік, звітність; ресурсне забезпечення малого підприємництва. Загальна вартість послуг з організації та проведення семінарів склала 1 993,5 тис. грн.

На місцевому рівні також вживалися заходи, спрямовані на підтримку розвитку малого і середнього підприємництва шляхом розробки проектів регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва з урахуванням загальнодержавних пріоритетів, національних і регіональних соціально-економічних, екологічних, культурних та інших особливостей.

Регіональні та місцеві програми розвитку малого і середнього підприємництва направлені на створення сприятливих умов розвитку підприємництва, підвищення економічних показників розвитку регіонів, розвиток пріоритетних галузей економіки, забезпечення зайнятості населення. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі у 2012 році в місцевих бюджетах всіх 27 регіонів було передбачено кошти на фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва. На виконання програмних заходів у 2012 р. було затверджено використання коштів у загальному обсязі 30,7 млн. грн. Кошти обласних бюджетів спрямовувалися на компенсацію відсотків за банківськими кредитами, фінансування бізнес-проектів на поворотній основі, пільгове кредитування, створення нових об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва та поповнення статутного та оборотного фондів вже існуючих об'єктів, навчально-методичну роботу, виставкові заходи, видання інформаційних бюлетенів, проспектів, довідників, навчання та перепідготовку незайнятого населення з орієнтацією на зайняття підприємницькою діяльністю тощо. У структурі фінансування програмних заходів з обласних бюджетів більшість коштів спрямовувалися на: фінансування бізнес-проектів на поворотній основі, пільгове кредитування – 31%; компенсацію відсотків за банківськими кредитами – 27,9%.

Фінансова підтримка суб'єктів підприємницької діяльності на місцях здійснювалася за рахунок кредитів банків, коштів кредитних спілок та фондів підтримки підприємництва. У деяких регіонах застосовується механізм часткового відшкодування відсотків за кредитами, наданими суб'єктам малого підприємництва для реалізації інвестиційних проектів за рахунок місцевих бюджетів.

У 2013 р. фінансова підтримка підприємництва на рівні держави здійснювалася через програму «Мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва», на виконання якої у Державному бюджеті України на 2013 р. було виділено 10,3 млн. грн. В рамках цієї програми суб'єкти малого підприємництва мали змогу отримати кредит (середня вартість кредиту 250 тис. грн.) для відкриття власної справи або для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, придбання техніки, обладнання, новітніх технологій, будівництва і реконструкції виробничих приміщень. Мікрокредити надавалися через Український фонд підтримки підприємництва шляхом проведення конкурсу бізнес-планів.

У 2013 р. Українським фондом підтримки підприємництва видано 37 мікрокредитів на суму 9,0 млн. грн., з них: 20 мікрокредитів – фізичним особам-підприємцям на загальну суму 4,9 млн. грн., 17 – юридичним особам на загальну суму 4,1 млн. грн. Основними напрямками, на які видавалися мікрокредити, були: виробництво продовольчих товарів, сільськогосподарської та промислової продукції, переробка і збут виробленої продукції, придбання техніки, обладнання, новітніх технологій, будівництво і реконструкція виробничих приміщень.

Реалізація бізнес-планів суб'єктів малого підприємництва, що отримали фінансову державну підтримку у вигляді мікрокредитів, дозволило створити близько 170 нових робочих місць та зберегти робочі місця у кількості 125

одиниць, збільшити обсяги реалізації продукції (послуг). Крім того, в рамках бюджетного фінансування здійснювалася реалізація програми «Заходи по реалізації Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні». Під час реалізації цієї програми у 2013 р. для підприємців та осіб, що бажають започаткувати власну справу, проведено 75 семінарів у 27 регіонах України, на яких пройшли навчання 4 509 осіб.

На регіональному рівні підтримка розвитку малого та середнього підприємництва здійснювалася через реалізацію регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва. Основними напрямками регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва стало підвищення ефективності реалізації державної регуляторної політики; оптимізація дозвільної системи у сфері господарської діяльності; забезпечення механізмів фінансової підтримки малого і середнього підприємництва; подальший розвиток системи інформаційного забезпечення суб'єктів підприємництва; створення сприятливих умов для розвитку інноваційно-інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва; надання освітніх послуг для суб'єктів підприємництва та населення, забезпечення підготовки, підвищення кваліфікації кадрів для малого і середнього підприємництва; розширення й підтримка діяльності мережі інфраструктури підтримки підприємництва.

На реалізацію регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва місцевими органами виконавчої влади передбачалося спрямувати кошти у загальній сумі 165,7 млн. грн. У 2013 р. затверджено обсяги на реалізацію заходів зазначених програм у сумі 53,6 млн. грн., що склало 32,3% від запланованого обсягу фінансування. Зазначений обсяг затвердженого фінансування програмних заходів на 42,7% був більшим у порівнянні з 2012 р., у якому він становив 30,7 млн. грн.

Кошти обласних бюджетів спрямовувалися на: фінансування бізнес-проектів на поворотній основі; пільгове кредитування; створення нових об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва та поповнення статутного та оборотного фондів вже існуючих об'єктів; навчально-методичну роботу; виставкові заходи; видання інформаційних бюлетенів, проспектів, довідників; навчання та перепідготовку незайнятого населення з орієнтацією на зайняття підприємницькою діяльністю тощо.

Так, у структурі фінансування програмних заходів провідне місце посідало фінансування бізнес-проектів на поворотній основі, пільгове кредитування – 28,4%. На навчально-методичну роботу направлено 3,2% коштів від загального затвердженого обсягу, виставкові заходи, видання інформаційних бюлетенів, проспектів, довідників – 12,4%, створення нових об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва та поповнення статутного та оборотного фондів вже існуючих об'єктів – 6,6%, компенсацію відсотків за банківськими кредитами – 0,8%, інші заходи – 48,6% [2].

Сьогодні основними інститутами, орієнтованими на надання фінансових послуг суб'єктам малого та середнього підприємництва в Україні, є комерційні банки, інститути державної фінансової підтримки малого підприємництва, інститути спільного інвестування, лізингові й факторингові компанії та мікрофінансові інститути (кредитні спілки, ломбарди та ін.).

В Україні можна виділити наступні види комерційних кредитів: кредит готівкою під заставу і без застави; мікрокредити приватним підприємцям для розвитку бізнесу під заставу (при цьому сума кредиту залежить від оціночної вартості майна, що під заставою); експрес-кредити підприємцям-початківцям готівкою до трьох років, без застави; кредити на придбання нового або вживаного автотранспорту для суб'єктів підприємницької діяльності, під

заставу цього ж автотранспорту; кредити для підприємств агропромислового комплексу; кредити на придбання обладнання.

В цілому розвиток системи кредитування малого бізнесу з боку комерційних банків в нашій країні стикається з багатьма проблемами, серед яких:

- великі відсоткові ставки по кредитах;
- недостатність стартового капіталу у підприємців;
- відсутність необхідного заставного забезпечення у малих підприємств;
- дуже короткі строки погашення кредиту;
- непрозора і недостовірна звітність й низька фінансова грамотність керівників малих підприємств;
- відсутність якісних бізнес-планів;
- відсутність фінансової та бухгалтерської звітності;
- низька частка у підприємців власного капіталу у бізнесі (у окремих випадках 5–15%);
- відсутність кредитної історії для підприємців-початківців (стартів);
- невідповідність фінансової звітності підприємців, які працювали за спрощеною системою оподаткування, вимогам банків (у цьому випадку можливо надання кредиту як фізичній особі, під заставу);
- неплатоспроможність деяких підприємців;
- законодавча неврегульованість на ринку мікрофінансування.

У складних сучасних умовах фінансування малого та середнього підприємництва з боку комерційних банків значно скоротилося. При цьому у такій ситуації найскладніше отримати доступу до фінансових ресурсів саме малому та середньому бізнесу, переміщеному із тимчасово окупованих територій. Банки підтверджують, що їх вимоги до фінансового стану та застави від малих і середніх підприємств-позичальників стали жорсткіші, вони частіше відмовляють таким клієнтам у наданні кредитів порівняно з докризовим періодом, при цьому частка кредитів на розвиток бізнесу зменшилася. Таким чином, банки не в змозі задовольнити потреби малого та середнього бізнесу, тому умовою подальшого розвитку кредитування банками суб'єктів підприємницької діяльності є залучення держави до цього процесу.

Враховуючи структуру сектору малого підприємництва в Україні, переважну більшість якого становлять фізичні особи – підприємці, важливим механізмом фінансової підтримки підприємців (особливо для початківців) є мікрофінансування. Механізм мікрофінансування в усьому світі вважається одним з найбільш перспективних та ефективних напрямів кредитування особливо для підтримки підприємців-початківців.

Сьогодні підтримка малого та середнього бізнесу з території проведення АТО активно здійснюється з боку зарубіжних та міжнародних організацій, якими надають-

ся відповідні гранти та інші програми, спрямовані на підтримку та розвиток підприємців. Проте такі заходи носять поодинокий характер та розповсюджуються лише на певні території країни.

Доступ до фінансів є найбільш актуальною проблемою бізнесу, який перемістився із зони АТО. Непомірно високі відсотки за кредитами у комерційних банках, а також відсутність поза межами тимчасово окупованої території майна, яке може виступати заставою за договором кредиту, роблять доступ до фінансів на розвиток бізнесу недоступним. З огляду на це серед шляхів реалізації державної підтримки малого та середнього бізнесу, переміщеного з тимчасово окупованих територій, можна запропонувати провадження комплексної програми із надання підприємствам кредитів на розвиток бізнесу, у тому числі під заставу майна, що знаходиться на території проведення АТО.

Актуальною проблемою для бізнесу, який перемістився з території проведення АТО, є оренда приміщень для розташування виробництва, офісів тощо. Через неможливість компенсувати підприємцям витрати на оренду майна держава може підтримати малий та середній бізнес у цьому напрямку шляхом надання в оренду державного та комунального майна безоплатно, чи за невелику плату. Передусім це стосується підприємств соціальної спрямованості та таких, актуальність яких є великою у певному регіоні.

Положеннями Закону України від 22.03.2012 р. № 4618 «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [3] передбачено створення умов для забезпечення ефективної державної підтримки малого і середнього підприємництва, зокрема ресурсного та інформаційного забезпечення розвитку підприємництва.

Реалізація норм цього закону у попередні роки була втілена шляхом спрощення процедур передачі нерухомого майна в оренду, виділення земельних ділянок, отримання дозволів на будівництво та реконструкцію об'єктів, перегляду ставок та пільг з орендної плати для підприємців-початківців і тих суб'єктів підприємницької діяльності, що працюють у пріоритетних напрямках на пільгових умовах.

Висновки. Держава не повинна залишатися осторонь проблем підприємців з тимчасово окупованих територій. Задля цього чинним законодавством визначено заходи із підтримки малого та середнього бізнесу. Ці заходи, у разі їх належної реалізації, сприятимуть підтримці та розвитку малого та середнього бізнесу, переміщеному із зони АТО, та нададуть змогу успішно адаптуватися у новому середовищі. Державна підтримка передбачає формування програм, в яких визначається механізм цієї підтримки, тому важливим завданням є розробка та затвердження окремої державної програми підтримки малого та середнього підприємництва, переміщеного з тимчасово окупованих територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України № 1555-VII від 01.07.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 34. – Ст. 1173.
2. Державна регуляторна служба України: інформаційна довідка про розвиток підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/1455>.
3. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України № 4618-VI від 22.03.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – Ст. 23.